

Ülle TAMLA

2001. aasta arheoloogiliste välitööde tulemused
Results of archaeological fieldwork of 2001

Aivar KRITSA, Ülle SALUJÄR, Lembi LÕUGAS, Kristiina JOHANSON, Helen NÄRRI

Archaeological excavations in Sindi-Jedja

Arheoloogilised kaevamised Sindi-Jedja

Early YEDRU

Archaeological excavations in Jõelähtme and Kumsa parishes

Arheoloogilised kaevamised Jõelähtme ja Kumsa kihelkonnas

Ale LAVI

The northern forewall of the Kurista hill-fort

Kurista linnuse põhjapoolne sein

Marike NÄGI ja Toomas NÄGI

Archaeological fieldwork around Tõnija and Rõõsa on Southern Saaremaa

Arheoloogilised välitööd Tõnija ja Rõõsa ümbruses Lõuna-Saaremaal

Yulter LANG, Andres TYVRI and Mari-Liis KORTLA

The hill-fort of Keava

Keava linnus

Merge KONSA, Yulter LANG, Ingrid LAINEBURD and Heino YAAK

Archaeological excavations at settlement site 1 of Lõunaharju

Arheoloogilised kaevamised Lõunaharju 1 asustuskohal

Ane YABA and Heiki VALK

Prehistoric settlements in Viikari - New evidence

Uusi leidmeid Viikari muinasaegsetest

Aveli NÄGI and Heiki VALK

Archaeological investigations of medieval and post-medieval Viikari

Kesk- ja varajamajase Viikari arheoloogilised uurimised

Meeli KANDU

Die Ausgrabungen im Ländchen Lõõnema in 2001

2001. aastal kaevamised Lõõnemaal

Aveli NÄGI

Archaeological excavations in the cathedral ruins of Tartu

Arheoloogilised kaevamised Tartu katedraali varemetes

Elvi KESK

Archaeologische Forschungen in der Bleichenburg zu Haapsalu

Arheoloogilised uurimised Haapsalu piiskopkonnas

Ülle TAMLA

Excavations of the destroyed grave at Harni

Kaevamised hävinud Harni kalmel

ARHEOLOOGILISED VÄLITÖÖD EESTIS

ARCHAEOLOGICAL FIELDWORK IN ESTONIA

2001

Koostanud ja toimetanud
Ülle Tamla

Muinsuskaitseamet
Tallinn 2002

© 2001 Muinsuskaitseamet
Uus 18, Tallinn 10111, Eesti
National Heritage Board
Uus 18, Tallinn 10111, Estonia

Esi- ja tagakaas: 2001. aastal Haapsalust leitud ahjukahlid. 16. saj. esimene pool.
Cover and back cover: Stove-tiles found from Haapsalu in 2001. The first half of the 16th century.

Toimetuskolleegium:

Ants Kraut
Anneli Randla
Erki Russow
Toomas Tamla
Ülle Tamla
Heiki Valk

Uus 18, Tallinn 10111, Eesti
e-mail: info@muinas.ee

Kujundus ja makett:

Jaana Kool

ISSN 1406-3972

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU
SUNDEKSEMPLAR

Trükitud AS Pakett trükikojas
Laki 17, Tallinn

ARCHAEOLOGICAL MONITORING ON THE CONSTRUCTION SITE OF ST. BRIDGET'S CENTRE IN PIRITA, TALLINN

Jaan TAMM

Agu EMS Ltd, Roosikrantsi 17, 10110, Tallinn, Eesti (Estonia)

aguems@bot.ee

According to the agreement between the author of the present article and the Tallinn Cultural Heritage Department, complementary archaeological investigations on the territory of St. Bridget's Centre and its neighbourhood were carried out from May 28th to June 8th (Fig. 1). In August and September 2000 various wall

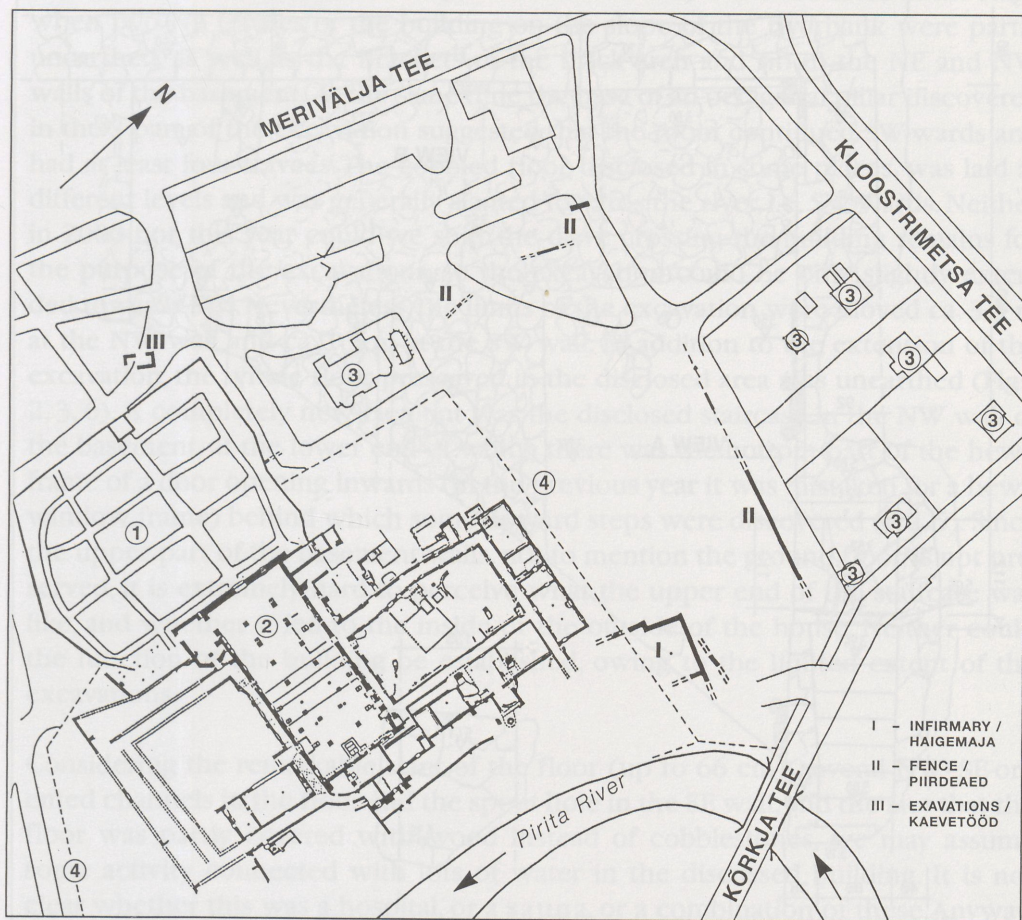

Fig. 1. The protection zone of the Pirita monastery and the graveyard.

1 - graveyard, 2 - ruins of the monastery, 3 - dwelling houses and sheds, 4 - surrounding wall of the monastery.

Joon. 1. Pirita kloostri ja kalmistu kaitseala.

1 - kalmistu, 2- kloostri varemed, 3- elumajad ja kuurid, 4- kloostri piirdead.

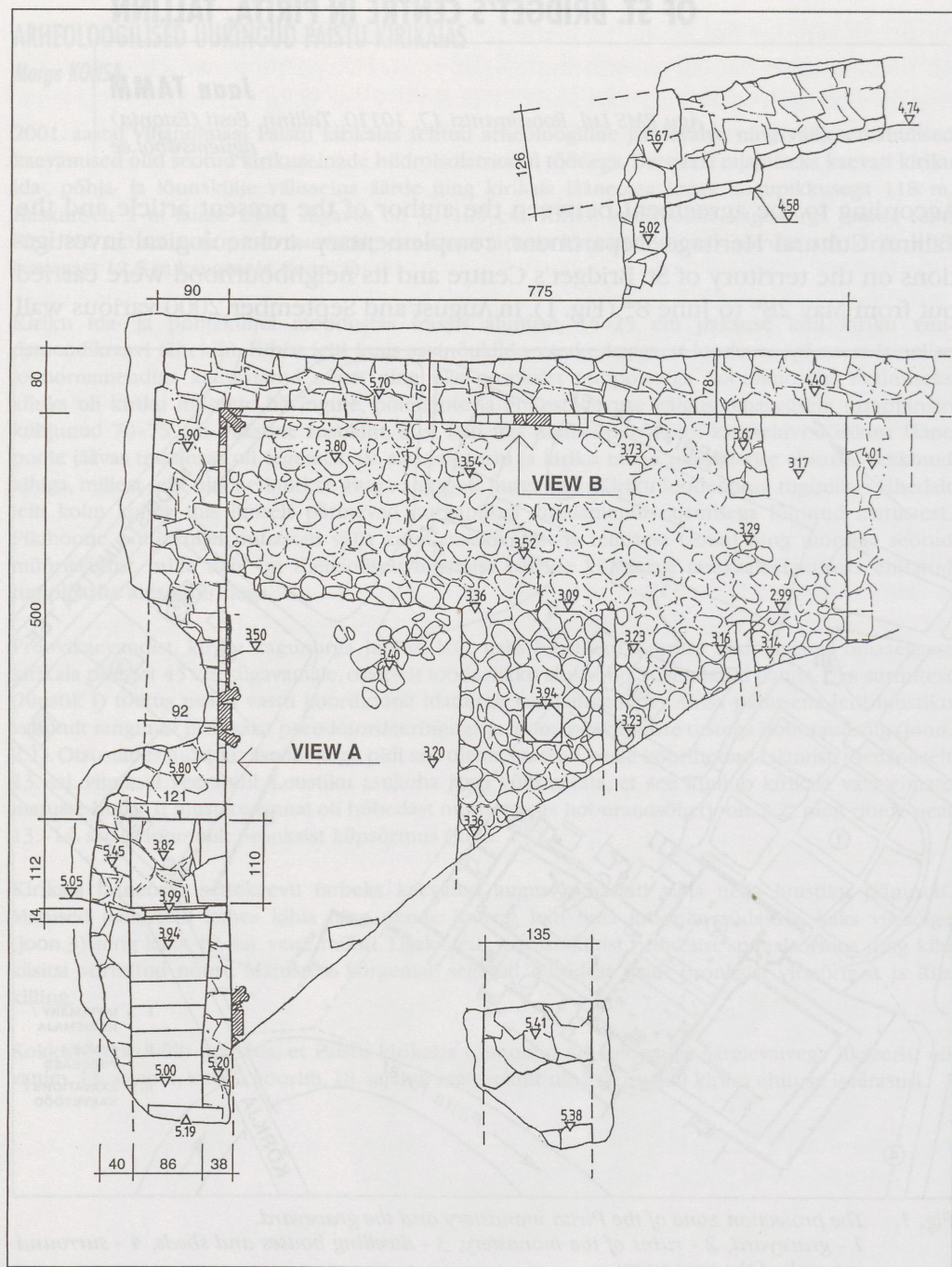

Fig. 2. Part of the excavated infirmary building.
Joon. 2. Väljakaevatud osa arvatavast haigemajast.

fragments of the buildings and the remains of the surrounding wall of the former monastery complex were unearthed (Tamm 2001, 84–89), the precise extent and purpose of which remained uncertain. In connection with the installation of the posts for the surrounding fence and for the illumination, and the cable, monitoring was carried out also in other parts of the monastery.

INVESTIGATIONS OF THE INFIRMARY

The small-scale research in 2000 (Tamm & Toos 2000) was terminated at the stage when two NE travees of the building on the slope of the riverbank were partly unearthed, as well as the brackets of the brick arch and rib in the NE and NW walls of the basement. At the same time the base of an octagonal pillar discovered in the S part of the excavation suggested that the room continued SW-wards and had at least four travees. The cobbled floor, disclosed in some places, was laid at different levels and was generally slanted towards the river, i.e. SW-wards. Neither in 2000 nor this year could we shift the drive crossing the building remains for the purpose of the excavations, so the excavation could be only slightly extended towards SW. Nevertheless, the limits of the excavation were moved ca. 3.5 m at the NW wall and ca. 1.5 m at the SW wall. In addition to the extension of the excavation, the whole floor preserved in the disclosed area was unearthed (Figs. 2, 3, 6). A completely new element was the disclosed staircase in the NW wall of the basement, at the lower end of which there was the bottom part of the hewn frame of a door opening inwards (in the previous year it was mistaken for a hewn window frame) behind which some upward steps were discovered (Fig. 5). Since the upper part of the basement walls, not to mention the ground floor, is not preserved, it is extremely hard to perceive what the upper end of the staircase was like, and whether it led to the inside or the outside of the house. Neither could the function of the building be established, owing to the limited extent of the excavations.

Considering the remarkable slant of the floor (up to 66 cm), several NW–SE-oriented channels in the floor and the spout-hole in the SE wall, and the fact that the floor was partly covered with wood instead of cobblestones, we may assume some activity connected with lots of water in the discussed building. It is not clear whether this was a hospital, or a sauna, or a combination of these. Anyway, the described basement has had a small hearth in the NE corner, which might as well have been connected with a hot-air stove for heating the upper floors, or probably even with the use of the building in the post-monasterial period when the earlier staircase was walled up and some other opening (e.g. window) served

Fig. 3. The excavated part of the infirmary building. View from W.

Joon. 3. Väljakaevatud osa arvatavast baiglatoonest. Pildistatud läänest.

Fig. 4. The collapsed vaults. View from SE.

Joon. 4. Sisselangenud võlvid. Pildistatud kagust.

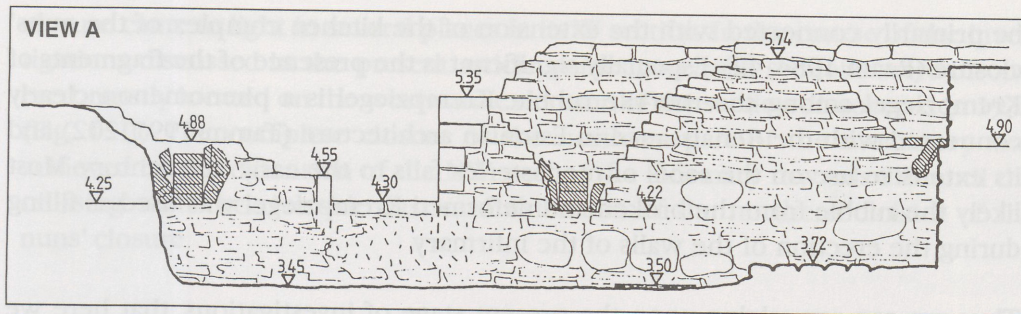

Fig. 5. NW wall of the infirmary building.
Joon. 5. Haigemaja loodepoolne sein.

as an entrance. From the same period dates the cultural layer, heavily mixed with organic matter and containing fragments of pottery from the monasterial period, which covered the floor. An analogous layer also covered the floor of the abbess' house, and the basement with the hot-air stove of the nuns' closure, which were excavated in 1976–1977. The use of open fire is suggested by heavy soot on the vault ribs and bricks from the ceiling of the room.

Since the NW wall of the building smoothly transitioned into the 135 cm thick wall joining the N wall of the riverside part of the northern cloister of the nuns' closure, it is in any case clear that the described building was located outside the northern yard of the monastery, being still connected with the closure by door(s). Such reclusion was required at the rooms for the visitors or the sick (Greene 1992, 154). Since the guest rooms were indubitably located by the side of the church, at the SW corner of the northern closure (Raam 1984, 9, 39), the building under study might have been an infirmary.

After the collapse of the vaults of the described basement (Fig. 4) and the resultant abandoning of the building, the preserved bricks from the ruin and the walls of the ground floor were used by the peasants of the neighbourhood for the construction of various new buildings. The latter is suggested by various foundation remains preserved on the ruins of the described building and at its NE side. The investigations on Pirita Kabelimägi (Tamm 2001, 89) revealed that similar heavily sooted bricks were used there also.

The dating of the discussed infirmary can be primarily based on the masonry technique and the used material. With the latter it strikes the eye that for the filling of the joints, masses of roof tile fragments have been used, and in the sides of the staircase and on the steps ashlar can be seen. The use of the latter suggests the demolishing or reconstruction of some earlier part of the building. These can

be primarily connected with the extension of the kitchen complex of the nuns' closure (Raam 1984, 42). Especially significant is the presence of the fragments of Krempziegel among the roof-tile rubble. Krempziegel is a phenomenon clearly connected with the Renaissance in Estonian architecture (Tamm 1991, 202) and its extensive use on the roofs of monasteries falls to the early 16th century. Most likely the rubble from the broken and deformed Krempziegel was used as filling during the erection of the walls of the infirmary.

Thus we can say, relying upon the present stage of investigations, that here we have a building, the partly preserved basement of which is two-naved, has at least six travees covered with brick vaults, with ribs of twin rolls moulding and plain arches, supported by octagonal pillars (Fig. 5).

Fig. 6. The excavated part of the infirmary building. View from E.
 Joon. 6. Väljakaevatud osa arvatavast haiglatoonest. Pildistatud idast.

SEARCH FOR THE SURROUNDING WALL

Besides the section of the wall transverse to the N wall of the Lutheran graveyard, unearthed in the course of sand-digging at the NE corner of the monastery's site, sections of the base of the foundation of the wall surrounding the former nuns'

closure came to light in several places in its W section. In the course of the investigations discussed in the present article, some more wall sections were discovered, mostly located on the westward extension of the section discovered in 1938 (Fig. 1: II). The complete closure of the northern part of the monastery was achieved by the extension of the NW wall of the infirmary towards SW until the crossing with the riverside eastward extension of the northern cloister of the nuns' closure.

OTHER EXCAVATIONS

In connection with the installation of new cables in different parts of the monastery's territory, archaeological monitoring was carried out. Excavation work on the W and N sides of the former graveyard were of special interest since additional information about the building remains of the monastery period, discovered in 1978–1980 (Tamm 1981, 422) was expected from there. Since the cable tracks were only 70 cm deep, no construction remains were discovered. The same applies to the digging of the post-holes for the new fence, which did not reach the layers from the monasterial period.

References

Greene, J. P. 1992. Medieval monasteries. Leicester.

Raam, V. 1984. Pirita klooster. Tallinn.

Tamm, J. 1981. Über die Untersuchungen der Klosterruine von Pirita 1978–1980. – TATÜ 4, 420–423.

Tamm, J. 1991. Keskaegsete kloostrite dekoratiiv- ja viimistluselementidest. – MT, 1. Tallinn, 200–212.

Tamm, J. & Toos, G. 2000. Tallinnas, Pirital asuva Püha Birgitta Keskuse rajamise ehitusarheoloogilise järelevalve aruanne. (Manuscript in the archives of MA.)

Tamm, J. 2001. Archaeological monitoring on the construction site of St. Bridget's Centre. – AVE, 2000, 84–89.

ARHEOLOOGILISED JÄRELEVALVETÖÖD TALLINNAS PIRITAL ASUVA PÜHA BIRGITTA KESKUSES

Jaak TAMM

2001. aastal tegi OÜ Agu EMS arheoloogilisi uurimistöid Püha Birgitta Keskuse territooriumil ja selle lähiümbruses (joon.1). Omaegse väravahoone (joon.1:I) uurimist alustati 2000. aastal ja need lõpetati järgus, kus hoonest oli vaid osaliselt avatud kaks kirdepoolset võlvikut ning telliskaare ja -roiete algused poolkeldrikorruse kirde- ja loodeseinast. Samas näitas proovikaevandi lõunaosas avatud kaheksatahulise piilari alaosa, et ruum jätkub veel edelasuunas ning on vähemalt nelja-võlvikuline.

HAIGEMAJA

Paaris kohas avatud munakivipõrand osutas sellele, et kivid olid laotud kaldega kagu e jõe suunas. Nii nagu 2000. aastal, ei saadud ka seekord väravahoonet ületavat teed uurimistööde ajaks sulgeda, mistõttu kaevandit laiendati üksnes edelasihis (piki loodeseina u. 3.5 m ning piki kaguseina u. 1,5m). Lisaks kaevandi laiendamisele puhastati täies ulatuses välja säilinud põrand (joon. 2, 3, 6). Uue elemendina avati poolkeldri loodeseinast asetsev trepikäik. Selle alumises osas paiknes sissepoole avaneva ukse raidraamistus (seda oli eelmisel aastal peetud ekslikult akna raidraamiks) ja seitsmeastmeline trepp (joon. 2). Kuna keldriseinad pole täies ulatuses säilinud, ei saa täpselt öelda, milline nägi välja trepikäigu ülaosa. Samuti pole teada, kas trepikäik avanes hoone sissepoole või väljapoole. Kaevamistööde piiratud mahu tõttu jäi lõpuni määratlemata ka hoone funktsioon. Arvestades põranda tugevat kallet (kuni 66 cm), mitmeid loode- ja kagusuunalisi väikesi kanaleid ning väljavooluava kaguseinast, aga samuti fakti, et üks osa põrandast oli kaetud munakate ja teine puiduga, võib eeldada, et selles hoones toimetati rohke veega. Siiski pole teada, kas tegemist oli haiglahoone, sauna või hoopis mõlema kombinatsiooniga. Poolkeldri kirdenurgas oli väike küttekolde, mis võis olla seotud ka ülakorruse kütmiseks mõeldud hüpokaustiga või hoopis hoone kasutamise kloostrijärgse perioodiga, mil trepikäik kinni müüriti ja sissepääsuna kasutati mingit teist ava (näit. akent). Kloostrijärgsest perioodist pärines ka põrandat katnud kloostriaegset keraamikat sisaldav orgaanikarikas kultuurkiht. Samalaadse kihiga oli kaetud nii kloostrijärgses kasutuses olnud abtissimaja kui ka nunnade klausuuri hüpokausti kelder, mis kaevati välja 1976–1977. Samas osutab lahtise tule kasutamisele ruumi võlviroideid ja -telliseid kattev tugev tahmakiht. Arvestades asjaolu, et hoone lõunasuunas paksenev loodesein liitus nunnade klausuuri põhjaristikäigu jõepoolse osa põhjaseinaga ühinevaks müüriks, siis on selge, et see hoone pidi jääma kloostri põhjapoolsest õuest väljapoole, kuid oli siiski ühenduses klausuuriga ukseava(de) kaudu. Taolist eraldatust vajasisid eelkõige haigete hoidmiseks või kloostri küllastajatele mõeldud ruumid. Kuna külalisruumid asetsesid põhjaklausuuri edelanurgas vahetult kiriku kõrval, siis võib uuritud hoonet esialgselt pidada infirmariks ehk haigemajaks.

Peale poolkeldrit katnud võlvide sissekukkumist (joon. 6) ning hoone kasutuselt ärajäämist võtsid ümberkaused talupojad varingust ja esimese korruse seintest paremini säilinud kive uute ehituste tarbeks. Sellisest tegevusest annavad tunnistust vundamendikatked hoone rusude peal ja kirdeküljel. Nagu näitasid 2000. aasta uurimistööd Pirita "Kabelimäel", oli ka sealne rajatise juures kasutatud analoogseid, tugevasti tahmunud telliseid.

Haigemaja dateerimisel saame toetuda müüri ladumistehnikale ning selleks kasutatud materjalile. Torkab silma, et vuukide täitematerjalina on kasutatud hulgaliselt katusekivikatkeid ja trepikäigu kül-

gseintes ning trepiastmetena pruugiti ka raidkive. Raidkivide kasutamine osutab mõne varem püstitatud hooneosa lammutamisele või ümberehitusele. Eelkõige saab neid siduda nunnadeklausuuri kõõgikompleksi laiendamisega. Tähelepanuväärne on veel katusekivikildude hulgas esinevad kremptelliste katked. Kremptellist tuleb pidada renessanssist johtunud ilminguks siinses arhitektuuris ning seda sorti tellised hakkasid laiemalt levima kloostrihoonete katmisel 16. sajandi algupoolel. Tõenäoliselt kasutati purunenud või deformeerunud krempkive täitematerjalina haiglahoone seinte ladumisel. Seega võib praegusele uurimisseisule tuginedes öelda, et tegemist on olnud hoonega, mille osaliselt säilinud keldrikorrus oli kahelööviline ning vähemalt kuuevõlvikuline ja seda katsid kaheksakandilistele piilaritele toetunud kahemõikaliste roiete ning lihtsate kaartega tellisvõlvid (joon. 5).

PIIRDEMÜÜRI OTSINGUD

Lisaks 1938.a. liivavõtmise ajal kloostrikinnistu kirdenurgas paljandunud ning luterliku kalmistu põhjamüüriga ristuvale müürilõigule paljandus kunagist nunnadeklausuuri ümbritsenud kaitsemüüri taldmiku fragmente veel mitmes kohas selle läänelõigus. 2001. aasta uurimistöödel satuti veel mitmele müürijäänusele, mis paiknesid põhiliselt 1938. aastal avatu läänesuunalise müüri pikendusel (joon. 1: II). Täieliku suletuse põhjapoolsele kloostriterritooriumile tagas haiglahoone loodeina pikendus edelasuunas kuni ristumiseni nunnadeklausuuri põhjaristikäigu jõepoolse e. idasuunalise müüripikendusega.

MUUD KAEVETÖÖD

Seoses uute kaablite paigaldamisega kloostriterritooriumile tehti ka arheoloogilist järelevalvet. Erilist huvi pakkusid mullatööd endise kalmistu lääne- ja põhjaküljel, kust loodeti saada lisainformatsiooni 1978–1980 avatud kloostriaegsetele hoonejäänustele (joon. 1: III). Kuna kaablitrassid ei ulatunud 70 cm sügavamale, siis ehituskonstruksioonideni ei satutud. Sama olukord oli ka uue piirdeaia postiaukude kaevamisel, kus kloostriaegsed kihid jäid puutumata.